

Govorno izobraževanje študentov novinarstva¹

Tina Lengar Verovnik

Uvod

Prvi jezikoslovni predmet so v študij novinarstva na današnji Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani uvedli v študijskem letu 1969/70. Jezikovna kritika, pri kateri so »časnikarsko slovenščino« presojali z merili zlasti umetnostne zvrsti, se je v šestdesetih letih 20. stoletja počasi začela umikati zavedanju, da ima poročevalska podzvrst posebne jezikovne in slogovne značilnosti, ki so posledica okoliščin, v katerih besedila nastajajo (Kalin Golob 1999; Korošec 1998). Hkrati pa se je vedno glasneje opozarjalo, da je treba pisce javnih, torej tudi novinarskih besedil ustrezno jezikovno izobraziti – tudi z uvajanjem in razvijanjem specializiranih predmetov na univerzitetni stopnji šolanja. Na posvetu *Slovenščina v javnosti* leta 1979 (Pogorelec 1983) je bila ta problematika ena osrednjih:

Slovenščina je v povojnem obdobju tudi pri množičnih občilih doživela nesluten razmah, toda kakovost sporočil v njej je bila (in je še) zaradi pogosto pomanjkljive jezikovne izobrazbe in vzgoje novinarjev ter slabe ali nikakršne jezikovne politike v uredništvih in družbi sploh zelo neizenačena, preveč odvisna od zavesti, znanja in dobre volje posameznikov. (Pogorelec 1983: 56)

Ob presojanju napak, ki so jih v besedilih zagrešili novinarji, pa je delovna skupina za jezik v medijih še ugotovila, da na (tedanji) FSPN »še zdaleč ni posvečenega zadosti časa pouku slovenščine« (Pogorelec 1983: 33).

Ko je leta 1977 predmet Slovenski jezik in stilistika od predhodnikov (Brede Pogorelec in Jožeta Toporišiča) prevzel prvi stalno zaposleni jezikoslovec na Katedri za novinarstvo Tomo Korošec, čas torej še zdaleč ni bil zrel za to, da bi se bodoči novinarji seznanjali le s slogovnimi zakonitostmi in značilnostmi (slovenskih) novinarskih besedil. Pravzaprav je enako še danes, zato študij novinarstva poleg specializiranih jezikovnostilističnih predmetov (v študijskem letu 2018/19 so to Obča stilistika, Stilistika poročevalstva in Stilistični praktikum) vključuje tudi bolj temeljne jezikovne predmete (v študijskem letu 2018/19 sta to Jezikovna kultura in Skladnja slovenskega knjižnega jezika).

¹ Članek je predelava, dopolnitev in aktualizacija dela avtoričinega daljšega prispevka z naslovom *Kultura pisnega in govornega izražanja za novinarje* (izšel je v zborniku *50 let študija novinarstva na Slovenskem*, ur. K. Erjavec in M. Poler Kovačič, 2014, Založba FDV).

Da so tovrstne vsebine v novinarskem kurikulumu nujne, potrjujejo tudi mednarodne študije in dokumenti. *Modeli predmetnikov študijskih programov novinarstva* (Unesco 2007), ki vsebujejo vsebinsko natančno opredeljene predloge predmetnikov za različne vrste visokošolskega novinarskega študija, kot eno temeljnih novinarskih kompetenc navajajo obvladovanje zakonitosti pisnega sporočanja. Za novinarje v govornih medijih pa je posebej omenjena še sposobnost jasnega, tekočega in jezikovno ustreznega govora, ki pritegne ciljno občinstvo (Unesco 2007: 32). Raziskava, predstavljena v Laban in Poler Kovačič (2008), je pokazala, da je visoka jezikovna zmožnost novinarjev odlika, ki jo pričakujemo in visoko vrednotimo tudi v slovenskem novinarstvu. Anketirani uredniki slovenskih medijev so namreč med ponujenimi sedemnajstimi vrstami kompetenc in znanj najvišje oz. kot najpomembnejšo ovrednotili ravno novinarjevo sposobnost pisnega in govornega izražanja.

V devetdesetih letih 20. stoletja se je v Sloveniji zaradi spremenjenih družbenih razmer, pa tudi novih tehnoloških možnosti pojavila okrepljena produkcija besedil, ki je zajela veliko segmentov družbene komunikacije. V tem obdobju je nastalo veliko novih, zlasti komercialnih radijskih in televizijskih postaj, zaradi česar se je nekajkratno povečal obseg javnega medijskega govornega prostora, ki se je tudi žanrsko hitro diverzificiral (Stabej 2010: 82–85). Če je bilo govor prej še mogoče obravnavati v okviru zvrstnosti pri jezikovnem predmetu, namenjenem primarno pisnemu izražanju, pa se je v tem času vedno bolj kazala potreba po samostojnem predmetu, pri katerem bi študente novinarstva opremili z osnovnimi jezikovnimi znanji, potrebnimi za tvorjenje govornih novinarskih žanrov. Monika Kalin Golob in Tomo Korošec sta si za umestitev govornokulturnih vsebin v študij novinarstva prizadevala več let; po uspešni akreditaciji je bil predmet Kultura govornega izražanja prvič del programa v študijskem letu 2004/05.

Govorno kultiviranje: pridobivanje splošnih govornih kompetenc, spoznavanje žanrskih posebnosti

Slovenska posebnost je precejšnje nepoznavanje značilnosti govornih oblik jezika, zlasti zakonitosti zbornega govora, tudi po zaključenem srednješolskem izobraževanju. Raziskava, izvedena med 626 študenti 1. letnika razrednega pouka na Pedagoški fakulteti v Ljubljani (Bešter Turk 2013), je pokazala, da je 83,87 % anketirancev sicer naklonjenih ustnemu sporočanju v zbornem jeziku v okoliščinah, ki to zahtevajo, vendar pa jih – glede na samooceno – le slaba četrtina s tem nima težav. Če torej hočemo študente usposobiti v smislu navedenih kompetenc iz Unescovega dokumenta, jih moramo opremiti tako s splošnimi pravorečnimi in stavčnofonetičnimi znanji kot z jezikovnimi in slogovnimi specifikami, kot jih seznaniti z jezikovnimi in slogovnimi posebnostmi govornih novinarskih žanrov, ki jih bodo lahko nadgrajevali pri predmetih, pri katerih se celoviteje seznanjajo z radijsko, televizijsko in multimedijsko produkcijo.

Slovenski medijski govor živi v izjemni žanrski in slogovni raznolikosti, ki jo določajo preveč kompleksne diskurzivne okoliščine, da bi ga bilo mogoče spraviti na skupni imenovalec. Podobno kot Jana Zemljarič Miklavčič (2008: 93) za spontani govor ugotavlja, da bi se, če bi ga vrednotili s stališča knjižnega jezika, »govorci precej slabo razumeli med seboj, kar pa ne drži«, tudi za govor v medijih velja, da ne prodremo do njegovega bistva, če ga merimo zgolj z vatli knjižnega jezika in pravorečja. Zagotovo pa je za novinarja dobro poznavanje zborne knjižne zvrsti izjemno pomembno, saj ta predstavlja bodisi normo (v branih informativnih žanrih) ali vsaj težišče (v dialoških in drugih prosto govorjenih novinarskih žanrih), h kateremu govor novinarja gravitira. Tudi odločevalci na slovenskih radijskih programih različnih tipov zatrjujejo, da pri branju dnevnoinformativnih oddaj zahtevajo dosledno rabo knjižnega jezika (Lengar Verovnik 2013). Zaradi predhodnega celovitega zapisa besedila omogoča brani govor kar najboljšo pripravo (med drugim lahko bralci vnaprej razrešijo morebitne pravorečne dileme) in zato tudi najbolj natančno (»pravilno«, premišljeno) govorno uresničitev. Koliko bralci to dosejajo, pa je odvisno od njihove predhodne jezikovne izobraženosti oziroma od možnosti, da se ob delu izobrazijo v mediju (ne pa denimo od jezikovne politike medija, ki je le predpogoj za to). Zborni izreki in odpravljanju narečnih individualnih posebnosti zato pri predmetu Kultura govornega izražanja namenjamo precejšen del ur na predavanjih in pri praktičnem delu – med drugim presojamo izreko v informativni oddaji, ki jo študenti kot izpitni izdelek pripravijo pri Radijskem praktikumu; ob koncu predmeta študenti opravijo še krajši preizkus branja neznanega informativnega besedila.

Izhodišče za pedagoško delo predstavlja priročnik *Slovenska zborna izreka* (Šeruga Prek, Antončič 2007), katerega dognanja nadgrajujemo z novejšimi spoznanji in viri. Sodobnih pravorečnih raziskav za slovenščino je sicer malo; delni (glede kvalitete in kvantitete samoglasnikov v knjižni slovenščini) sta denimo v Jurgec (2011) in Tivadar (2011); marsikaj koristnega je v prispevkih, ki so nastali kot odziv na rešitve v slovarju *SP 2001* (npr. Tivadar in Jurgec 2003; Kocjan Barle 2002; Šeruga Prek 2002). Osnovna vira pravorečnih podatkov sta *Slovenski pravopis 2001* in delno *SSKJ*, tudi rastoči slovar *ePravopis*. Za mesta v normi, kjer zaznavamo razvojne težnje, iščemo gradivne podatke v korpusu govorne slovenščine *GOS* in z aktivnim poslušanjem kultiviranih medijskih govorcev, za novejša lastnoimenske primere na portalu *Govorni pomočnik* (Izobraževalno središče RTV Slovenija; stran trenutno ne deluje) in na spletnih mestih, kje so na voljo posnetki izgovorov (npr. *Forvo*, *HowToPronounce* – slušne podatke nato prilagodimo slovenskemu izgovoru v skladu s pravili za podomačevanje in preglednicami za tuje jezike v pravopisnih pravilih); za druge posamezne primere še v virih, kot so leksikoni krajevnih imen, dvo- in večjezični slovarji, terminološki slovarji, ter drugod.

Ob seznanjanju s priročniki in viri ter njihovimi omejitvami študente učimo, da se odgovornost za jezikovno podobo besedil ne konča pri pravopisni in slovnični ustreznosti ter usklajenosti s trenutno kodifikacijo, temveč morajo razumeti tudi svoj položaj v procesih

načrtovanja statusa, korpusa in znanja slovenskega jezika ter v skladu s tem odgovorno ravnati. Vedenje o tem, kako in zakaj v družbi jezikovno delujemo, pridobijo že pri drugih predmetih; pri Kulturi govornega izražanja jih poskušamo senzibilizirati za odgovorno odločanje pri pravorečnih dilemah, ki jih priročniki ne razrešujejo oziroma jih razrešujejo drugače, kot kaže sodobna kultivirana raba. Kot ugotavlja Lengar Verovnik (2015: 95), se danes namreč kažejo številne vrzeli, »ki izhajajo iz pomanjkanja celovite teoretične obravnave slovenskega pravorečja, ki bi temeljila na sodobnem in relevantnem gradivu«.

Pri značilnostih stavčne oziroma besedilne fonetike kritično izhajamo iz Toporišičeve obravnave v *Slovenski slovnici*, nadgrajujemo pa jo z ugotovitvami avtorjev, ki se ukvarjajo (tudi) z novinarskim oziroma medijskim govorom, npr. Komar (2008), Kaluža (1982). Že pri branih novinarskih (dnevnoinformativnih) besedilih se ravno na stavčnofonetični ravni pokažejo prve žanrske posebnosti. S študenti opazujemo tako objektivizirani prenos zapisanega besedila v govor (po Škarić (2005) imenovan *spikersko* branje) kot govorno poustvarjanje (po Šeruga Prek (1990) imenovano *govorno* branje) in skrajno *personificirano* branje, pri katerem se stavčna intonacija, poudarjanje in členjenje s premori uporabljajo za oblikovanje osebnega govornega sloga, ustvarjanje vtisa dinamičnosti, pa tudi kot sredstvo dramatizacije; najočitnejša razlika pa je stiliziranje z glasovnim barvanjem (Lengar Verovnik 2013). Teoretične osnove študenti praktično nadgrajujejo pri večinskih predmetih (gl. naslednje poglavje).

Drugi, obsežnejši sklop posebnosti, ki jih študenti spoznavajo pri predmetu, so govorno-jezikovne značilnosti dvogovornih novinarskih žanrov. Posvečamo se jim na več ravneh: ne le na ravni izreke in stavčne oziroma besedilne fonetike, temveč tudi na ravni oblikoslovja, skladnje in leksike. Če za brane novinarske žanre namreč velja, da se pri njih (večinoma) gibljemo v domeni standardnega, torej na sklopu načel »pravilnosti« temelječega jezika (Skubic 2005: 46–47), pa se dvogovorni žanri uvrščajo v domeno kulturnega jezika (prav tam: 49, 186), ki ga uravnavajo težje določljiva in zato tudi težje usvojljiva načela »primernosti«. Poleg tega – odvisno od diskurzivnih okoliščin – vaje lahko vstopajo prvine različnih zasebnih sociolektov, tj. vrst jezika, utemeljenih na življenjskih razmerah in komunikacijskih značilnostih skupin govorcev ter njihovem specifičnem pogledu na svet (Skubic 2004: 297). Pojav seveda ni vezan le na slovenski prostor: Coupland (2007: 97) za britanski BBC v zadnjih dveh desetletjih ugotavlja večje dopuščanje regionalizacije govora, zlasti oziroma tudi zaradi vedno večjega deleža popularnokulturnih vsebin, povezanih pretežno s pogovornimi oblikami angleščine. Razmerje med (govorjenim) knjižnim jezikom in sociolekti je torej ključno pri raziskovanju sodobnega medijskega diskurza nasploh, pri Kulturi govornega izražanja pa ga – ob razčlembi tudi drugih značilnosti – kritično analiziramo na primerih radijskih in televizijskih intervjujev in pogovorov.

Zadnji tematski sklop pri predmetu je namenjen pripravi in izvedbi javnega govornega nastopa. Izraz »nastop« tu uporabljamo v zelo širokem pomenu, saj se študenti z

govorom pred javnostjo srečujejo že med študijem, ko predstavljajo svoje seminarsko ali izpitno delo. Prav tako se že med študijem pri praktičnem delu pogosto znajdejo v formalnih govornih situacijah, ki so širši javnosti sicer morda skrite, a zato njihova korektna izvedba ni nič manj odločilna (npr. izvedba intervjuja kot metode dela, snemanje ankete), seveda pa je priprava na govorni nastop pomembna tudi pri različnih novinarskih audio- in videoprispevkih. Zlasti ob posnetkih televizijskih intervjujev, okroglih miz in pogovorov študenti spoznavajo pomembnost jasne in razločne artikulacije, pomenljivost položaja telesa, mimike in gestike ter razmerja med besednim in nebesednim (npr. Škarić 2005; Zupančič 2007).

Medpredmetno povezovanje za krepitev kompetenc

Generacije študentov, vajene hitrega dostopa do informacij in njihovega pretoka, vedno bolj potrebujejo neposredne dokaze o koristnosti vsebin, ki jih absolvirajo pri posameznih predmetih. Velik pedagoški izziv zato predstavlja oblikovanje takšnih pristopov k poučevanju ter načinov usvajanja in preverjanja znanja, da bodo študenti govorno kultiviranost in vse nanjo navezane koncepte takoj (in ne večinoma šele z nekajletno zakasnitvijo) dojeli kot nujnost, ne pa nemara kot nujno zlo. Kot zelo tvorno za osmišljanje in utrjevanje znanja, pridobljenega pri predmetu Kultura govornega izražanja, se je pokazalo medpredmetno povezovanje s tistimi predmeti, pri katerih lahko študenti to znanje neposredno nadgradijo ali povežejo z večinskimi novinarskimi znanji. Omenili smo že ocenjevanje skupnega izdelka z drugim predmetom (Radijski praktikum) z dveh vidikov: novinarskega in jezikovno-govornega; jezikovna ustreznost je del ocene zvočnega seminarskega izdelka tudi pri predmetu Radio.

Jezikovna in stilistična videnja so vključena tudi v kurikulumne nekaterih predmetov, ki študente usposabljaajo za radijsko, televizijsko in multimedijško novinarstvo. Vobič (2014) zlasti za radio ugotavlja, da ga je mogoče kot medij preučevati s pomočjo različnih pristopov: poleg sociološkega, zgodovinskega, političnega in kulturnega navaja še jezikovnega, pri katerem analiziramo »normativne in subjektivne vidike novinarskega sporočanja kot družbeno pogojenega procesa ustvarjanja« (prav tam: 272). Pri predmetu Radio študenti tako poleg drugih znanj dobijo uvid v radijsko praktično stilistiko; pri Radijskem praktikumu, ki ga izvajajo strokovnjaki iz medijske prakse, ob ustvarjanju lastnih radijskih prispevkov v multimedijški učilnici spoznavajo jezikovne zakonitosti posameznih žanrov in osnove govora pred mikrofonom; podobno pri predmetih, ki jih seznanjajo s televizijsko in multimedijško produkcijo. Pomemben del izobraževanja predstavlja novinarska praksa, ki je obvezni predmet v 3. in 4. letniku študija in jo izvajamo v dobro utečenem sodelovanju z uredništvu številnih slovenskih medijev, tudi radijskih in televizijskih. Praksa za večino študentov predstavlja prvi preizkus njihovega

znanja in zmožnosti – tako novinarskih kot jezikovnih – zunaj laboratorijskega okolja fakultetnih predavalnic, zato je mentorirano praktično delo toliko bolj dragoceno.

Zaključek

V prispevku smo predstavili model vključevanja splošnojezikovnih, stilističnih in predvsem govornih znanj v študij novinarstva, kot se je razvil zlasti v letih po bolonjski prenovi, čeprav njegova zasnova sega v same začetke novinarskega študija pri nas. Za zagotavljanje kakovosti pedagoškega dela pa je ob predstavljenem načinu usvajanja govornih znanj seveda treba še naprej spremljati in raziskovati realno gradivo in različne diskurzivne novinarske prakse. Idealno bi bilo to početi s pomočjo obsežnega in zvrstno raznolikega govornega korpusa, v resnici pa ta ideja za zdaj ostaja zgolj na papirju.

Viri in literatura

- BEŠTER TURK, Marja, 2013: Mladi in govorjenje v zbornem jeziku. Andreja Žele (ur.): *Družbena funkcijskost jezika (vidiki, merila, opredelitve)*. Obdobja 32. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 55–62.
- COUPLAND, Nikolas, 2007: *Style. Language Variation and Identity*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- JURGEC, Peter, 2011: Slovenščina ima 9 samoglasnikov. *Slavistična revija* 59/3. 243–268.
- KALIN GOLOB, Monika, 2008: *Jezikovnokulturni pristop h knjižni slovenščini*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- KALUŽA, Ludvik, 1982: Smiselno poudarjanje. *Naš govor* 1. Ljubljana: Oddelek za kulturo govora Radia Slovenija. 20–25.
- KOCJAN BARLE, Marta, 2002: Slovenski pravopis 2001 med znanostjo in (ne)uporabnostjo. *Nova revija* 21/239–240. 11–25.
- KOMAR, Smiljana, 2008: *Communicative Functions of Intonation: English–Slovene Contrastive Analysis*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.
- KOROŠEC, Tomo, 1998: *Stilistika slovenskega poročevalstva*. Ljubljana: Kmečki glas.
- LABAN, Vesna, POLER KOVAČIČ, Melita, 2008: Novinarsko poslanstvo, profesionalna kompetenca, etika in izobraževanje: pogledi urednikov slovenskih medijev. Monika Kalin Golob, Nataša Logar in Anton Grizold (ur.): *Jezikovna prepletanja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. 169–188.
- LENGAR VEROVNIK, Tina, 2013: Povej mi, kako zvenijo dnevnoinformativne oddaje, in povem ti, za kateri radijski program gre. Andreja Žele (ur.): *Družbena funkcijskost jezika (vidiki, merila, opredelitve)*. Obdobja 32. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 241–246.

- LENGAR VEROVNIK, Tina, 2015: Pravorečje v pravopisnem slovarju in ob njem. Helena Dobrovoljc in Tina Lengar Verovnik (ur.): *Pravopisna razpotja: razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU. 195–107.
- POGORELEC, Breda (ur.), 1983: *Slovenščina v javnosti*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije.
- SKUBIC, Andrej E., 2004: Sociolekti od izraza do pomena: kultiviranost, obrobje in eksces. Erika Kržišnik (ur.): *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti*. Obdobja 22. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 297–320.
- SKUBIC, Andrej E., 2005: *Obrazi jezika*. Ljubljana: Študentska založba.
- STABEJ, Marko, 2010: *V družbi z jezikom*. Ljubljana: Trojina, zavod za uporabno slovenistiko.
- ŠERUGA PREK, Cvetka, 1990: Voditelj – napovedovalec?. *Slovenščina na radiu*. Ljubljana: Radio Slovenija: Oddelek za kulturo govora. 45–53.
- ŠERUGA PREK, Cvetka, 2002: Izgovorni in naglasni problemi Slovenskega pravopisa 2001. *Nova revija* 21/239–240. 26–30.
- ŠERUGA PREK, Cvetka, ANTONČIČ, Emica, 2007: *Slovenska zborna izreka*. Maribor: Aristej.
- ŠKARIČ, Ivo, 2005: *V iskanju izgubljenega govora*. Ljubljana: Šola retorike.
- TIVADAR, Hotimir, 2011: Normativni vidik slovenščine v 3. tisočletju – knjižna slovenščina med realnostjo in idealnostjo. *Slavistična revija* 58/1. 105–116.
- TIVADAR, Hotimir, JURGEC, Peter, 2003: Podoba govornega slovenskega knjižnega jezika v Slovenskem pravopisu 2001. *Slavistična revija* 51/2. 203–220.
- UNESCO, 2007: *Model Curricula for Journalism Education. Unesco Series on Journalism Education*. <http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001512/151209E.pdf> (Dostop: 15. 3. 2019).
- VOBIČ, Igor, 2014: Radijsko novinarstvo: razvoj in perspektive izobraževanja in raziskovanja na Slovenskem. Karmen Erjavec in Melita Poler Kovačič (ur.): *50 let študija novinarstva na Slovenskem*. Ljubljana: Založba FDV. 261–288.
- ZEMLJARIČ MIKLAVČIČ, Jana, 2008: Iskanje odgovorov na Vprašanja govornega jezika. *Jezik in slovstvo* 53/2. 89–106.
- ZUPANČIČ, Zdravko, 2007: *Mali vedež retorike*. Ljubljana: Šola retorike.